

TÜRKİYE - NATO İLİŞKİLERİNDE 60 YILIN BİLÂNÇOSU: NE NATO İLE NE DE NATO'SUZ!

Yrd. Doç. Dr. Sait YILMAZ

Giriş:

Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü (NATO[1]) 12 ülkenin katılımıyla 4 Nisan 1949'da Washington'da kurulmuştur. Kolektif savunma amaçlı bir örgüt olan NATO'yu kuran Kuzey Atlantik Anlaşması'nın 5. maddesine göre NATO üyelerinden birine yapılan saldırı tümüne yapılmış sayılacak ve karşılık, kolektif olarak verilecektir. NATO, kurulduğu 1949 yılından 1989 yılına kadar geçen 40 sene içinde Avrupa'nın güvenliğini tartışmasız bir şekilde temin etmiştir. NATO Kurucu Antlaşmasının imzalandığı tarihte, NATO'nun öncelikli amacı eski Sovyetler Birliği'nin politikası ve giderek büyüyen askeri kapasitesinin oluşturduğu potansiyel tehdide karşı üye ülkeleri korumaktı. Sovyetlerin çöküşü sonrası 1991 yılında Roma'da onaylanan yeni NATO stratejisi; toplu savunma yeteneği korunurken, diyalog ve işbirliğine bağlı geniş kapsamlı bir güvenlik yaklaşımı getirmiştir[2]. 1990 yılında Sovyetler Birliği dağıldığında 16 olan NATO üyesi ülke sayısı Soğuk Savaş sonrası genişleme dalgasında önce Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya, 1999'da; Bulgaristan, Estonya, Letonya, 2004'de; Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya; 2009'da ise Hırvatistan ve Arnavutluk'un katılmasıyla 28 olmuştur. Soğuk Savaş sonrası ortamın gerçeklerine kendini uyarlamaya çalışan NATO, esaslı bir dönüşüm sürecinden geçmeye devam etmektedir.

NATO'da Değişim ve Dönüşüm:

NATO, sadece bir kolektif savunma örgütü olmanın yanında, kolektif ve işbirliğine dayalı bir güvenlik örgütü haline de gelmiş ve örgüt, bilinen görev alanının dışına da çıkmaya başlamıştır. Ayrıca örgütün, güvenlik konusunda istikrarı bozabilecek yeni yapılanmalara engel olmak ve kendi yapılanmasının etki alanını arttırarak istikrar sağlamak maksadıyla genişletilmesine karar verilmiştir. NATO'daki değişim;

- Soğuk Savaş döneminin Sovyet tehdidinin kalkması ile madde 5 dışı (kolektif savunma harici) ve alan dışı görevlere yönelmesi,
- Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) ile uyum çalışmaları ve Berlin Plus (NATO kabiliyetlerinin AGSP'ye açılımı ile ilgili anlaşma),
- Komuta ve kuvvet yapısındaki değişimler,
- Rusya, Ukrayna ve Akdeniz ülkeleri işbirliği platformları
- BİO [3] ve Avrupa-Atlantik İşbirliği Konseyi (EACP) çerçevesindeki işbirliği çalışmaları,
- Eski Yugoslavya ve Afganistan'da operasyonlara katılması gibi alanlarda yoğunlaşmıştır.

Komuta ve kuvvet yapısı çalışmaları kapsamında; 9 ana NATO Karargâhı kapatılmış, 1 karargâhın da yeri değiştirilmiştir. NATO komuta yapısı karargâh sayıları % 45 oranında azaltılmıştır. NATO harekâtlarının bazı giderlerinin NATO bütçesi tarafından karşılanması uygulamasına geçilmiştir[4]. Yeni komuta yapısı stratejik, operatif ve taktik seviyede olmak üzere 3 ana grupta düzenlenmiştir.

Stratejik Seviyede Avrupa Müttefik Komutanlığı (SHAPE); yine Avrupa Müttefik Komutanı (SACEUR) komutasında olmak üzere Müttefik Harekât Komutanlığı (ACO) adında operasyonel sorumluluğu olan yeni bir komutanlığa dönüştürülmüştür. 'Müttefik Harekât Komutanlığı', Belçika Mons'taki SHAPE Karargâhı vasıtasıyla icra edilecek tüm ittifak operasyonlarından sorumludur. NATO üyesi ülkelerin asker sayılarında neredeyse % 40-50 oranında bir indirimle gidildiği gözlenmektedir. Soğuk Savaş döneminin statik ve tamamen savunma amaçlı olarak, belirli sorumluluk bölgelerinde konuşlu kuvvet yapısına 1991 yılında son verilmiş ve yeni stratejik konsept ile birlikte kuvvet kategorileri ve hazırlık seviyeleri geliştirilmiştir.

NATO Avrupa'sı 15.000'den az olmayan ana muharebe tankı, 25.000 zırhlı personel taşıyıcı ve (ABD'deki yaklaşık 4.000 adede ilave olarak), 3800'e yakın savaş uçağına sahiptir. Küresel savunma harcamalarının % 60 kadarını harcayan NATO'nun genişlemesi askeri boyutta gittikçe açıklanamaz duruma gelmektedir. Bu yüzden NATO temel olarak askeri bir örgütten, bir güvenlik örgütüne dönüşmektedir. NATO, sadece Avrupa'da değil tüm dünyada en itibarlı ve kuvvetli güvenlik kurumu olmaya devam etmektedir[5]. Ancak, Soğuk Savaş sonrası değişen ve genişleyen güvenlik ihtiyaçları çerçevesinde; ne NATO, ne de AB tek başına bir güvenlik şemsiyesi sağlama durumunda değildir. ABD dışındaki ittifak üyelerinin savunma harcamalarının gittikçe daha da azalmakta olması endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. NATO'nun istenen seviyeye yaklaşması için tek yol olarak, ABD ve İngiltere'ye ilave birkaç ülke dışındaki diğer ülkelerin de yıllık savunma harcamalarını GDP'lerinin % 2'sinden yukarıya çıkarmaları beklenmektedir[6]. Ayrıca, günümüzde ortak bir tehdit olmadığı için 5. maddenin uygulanmasında da sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Afganistan buna bir örnek teşkil etmektedir. Birçok ülke, halkına Afganistan'a neden çarpışmaya gidildiğini izahta güçlük çekmektedir.

Soğuk Savaş Dönemi NATO ve Türkiye İlişkileri:

Türkiye, 1952'den itibaren NATO'nun üyesi olarak, Soğuk Savaş süresince NATO'nun güney kanadında 610 km.lik Sovyet sınırının savunulmasında kritik bir rol aldı. Bu dönemde, Türkiye, özellikle ABD'nin desteğiyle, gittikçe artan Sovyet tehdidine karşı NATO'nun savunma şemsiyesi altında kendine güven bulabildi. Yaklaşık 60 yıldır, NATO'ya üyelik, Türkiye'nin savunma politikasının temel taşı olmuştur. Türkiye, ittifakın koruyucu şemsiyesinden yararlanırken, kendi adına da, Batı dünyasının ortak savunmasına ve bölgenin güvenliğine önemli bir katkı sağlamıştır. Türkiye, NATO'ya girdikten sonra TSK ve Dışişleri Bakanlığı personelini, kendi tecrübelerinden de istifade etmek suretiyle Batılı ülkelerin sistemlerine göre eğitti. ABD başta olmak üzere, Almanya, Fransa ve İtalya ve İngiltere ağırlıklı silahlanmaya yöneldi. Harp okullarında subayların eğitimlerinin geliştirilmesinde çeşitli ülkelerde önemli bulunan özellikler alındı. Mevcut Harp Akademilerine ilaveten, ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, Pakistan gibi ülkelerin harp akademilerinde ve NATO'nun müşterek akademilerine (NATO Savunma Koleji gibi) de eğitim maksadıyla Türk subayları gönderildi.

NATO, Türkiye için modernizasyon ve Batı ile yakın ilişkiler konusunda olumlu bir ortam oluşturmuştur. Türkiye de buna karşılık NATO'ya olması gerekenden çok fazla bağlılık ve sadakat göstermiştir. Türkiye, modern harp silah ve araçlarına biraz daha fazla sahip olabilme uğruna, ekonomik gücünün çok üstünde bir silahlı kuvveti muhafaza ederek hem NATO'nun insan gücü açığını kapatmış, hem de kendi teknolojik yetersizliğini bu şekilde telafi etmeye çalışmıştır. Türk yöneticiler için NATO, Türkiye'nin güvenliğini sağlamaya yarayan bir ittifaktan fazlasıydı ve Türkiye ile ABD arasındaki askeri ve ekonomik ilişkilerin biçimleneceği çerçeveyi

oluşturmaktaydı. 1961 yılında Ankara'daki Amerikan Askeri Yardım Kurulu bütçe projeksiyonun gerekçeleri; Türkiye'nin bağımsızlığını (Sovyet uydusu olmaması), Batıya bağımlılığının devamını ve Sovyetlere karşı koymaktaki kararlılığı ve kapasitesinin artırılmasını öngörüyordu. İkinci Dünya Savaşı ve ardından gelen NATO üyeliği, Türkiye'nin silah ihtiyacının büyük ölçüde ABD tarafından karşılanmasına yol açmış, bu da yerli silah sanayinin gelişmesini engelleyerek, Türkiye'yi yurtdışından silah ithalatına bağımlı kılmıştır.

NATO ve NATO ülkeleri ile ilişkilerde Türkiye, geçmişte çeşitli haksızlıklara uğramıştır. 1962 yılında ABD-SSCB görüşmeleri sonucunda ABD, Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin sökülmesi konusunda Türkiye'nin haberi olmadan tek taraflı bir karar almıştır. ABD'nin tamamen takip edildiği bir dönemden ve Amerikan yanlısı koşulsuz bir politikadan sonra, özellikle 1963'teki Kıbrıs krizi esnasında olmak üzere, Türkiye, ittifakın getirdiği güçlüklerin bilincine varacaktır. Türk yöneticilerin bu bilinçlenmesi kademeli olarak gerçekleşmiş fakat Batı bloğuna dâhil olma sorgulanmamıştır. Kıbrıs ile ilişkilerde 1964 Johnson mektubunun yarattığı büyük şok yaşanmıştır. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, Türk ordusunun silah donanımının modernizasyonu açısından bir dönüm noktasıdır. Bununla beraber, NATO çerçevesi olmasa idi Türkiye ve Yunanistan'ın bir savaşa girişmesi kaçınılmaz olurdu, kısaca NATO, muhtemel bir Türk-Yunan savaşını da önlemiştir diyebiliriz. Ancak, Sovyet yayılmacılığına karşı Batı, Türkiye ile ittifak yapmakla yetinmedi. Türkiye'yi Batı yörüngesine sokmak ve iç dinamiklerini ele geçirmek için çalışmalara başladı. 1949 yılında yapılan ikili anlaşma ile Türk milli eğitimi ABD güdümüne sokuldu. Batı ve özellikle ABD tarafından, 1980'lere kadar komünizme ve sola karşı mücadele kapsamında sağ örgütlenmeler desteklendi.

Soğuk Savaş Sonrası NATO ve Türkiye:

İkinci Körfez Savaşı'nda NATO platformunda Fransa, Patriot füzelerinin savunma amaçlı olarak Türkiye'ye gelmesini önlemek istemiştir. 11 Eylül 2001'e kadar NATO, terörle mücadeleye bir atıfta bulunmaz ve bu konuda 4. maddedeki konsültasyon ile yetinirken, 11 Eylül'den sonra 5. madde yani kolektif savunma söz konusu olmuştur. NATO üyesi bazı Avrupa ülkeleri, Türkiye'nin terörle yapmakta olduğu mücadeleye, çeşitli nedenlerle doğrudan veya dolaylı olarak engel olmaya çalışırken, kendi ülkelerinde terör örgütünün yapılanma ve faaliyetlerine bugün de göz yummaya devam etmektedirler. 2003'ten beri ise Türkiye, ABD karşısında gücünü tartmaktadır. Söz konusu olan, Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerinin ve NATO bünyesindeki konumunun birbirinden ayrılmasıdır. Ancak, bu ayrışmada Türkiye, ne Avrupa Birliği, ne de diğer güç merkezlerini bir alternatif olarak görememektedir. ABD, yeni dönemde Türkiye içindeki hesaplar için İslamcı, gerici, Cumhuriyet düşmanı akımlar ve etnik bölücülüğü teşvik ve tahrik edici kurgular sağladı. İki ülke ilişkileri tekrar, 'Atlantik ötesi ilişkilerin etkin ve adil bir ortaklığa dönüşmesi' ya da "Model Ortaklık" gibi İslamcı yaklaşımlara Batı elbisesi giydiren muğlâk pazarlıkların arkasına saklanmıştır.

NATO anlaşmasının 5. maddesi, saldırıya uğrayan üye Devlet için müşterek bir destek garantisi sağlamaktadır. Ancak, Türk yöneticiler, bir çatışma halinde ittifakın onları yeterince desteklememesinden endişe etmektedir. Soğuk Savaş döneminin sona ermiş olmasına rağmen Türkiye, NATO'nun Avrupa'daki etkinliğinin gelecekte azalmayacağı kanısındadır ve NATO'yu Transatlantik ilişkilerin temel politik ve askeri yapısı olarak görmektedir. Bu nedenle, henüz bu ittifakın yerini doldurabilecek köklü bir yapı bulunmadığından, NATO İttifakı'na önem vermeye devam etmektedir. NATO içerisinde karar alma sürecinde her üye ülkenin de eşit oy

hakkı bulunmakta ve kararlar oybirliği ile alınmaktadır. Türkiye'nin de bu karar alma mekanizması içerisinde kendi ulusal çıkarlarına ters düşen bir kararın çıkmasını tek başına engelleme gücüne sahip olduğu da bilinen bir gerçektir. Türk yöneticiler için, NATO; bugün, Türkiye'yi Batıya bağlayan tek fiili bağı ve Batı güvenlik ve savunma politikalarının tanımlanmasına katılımı için tek imkânını oluşturmaktadır. NATO dışında kalacak bir Türkiye'nin Batılılar tarafından kolaylıkla hedef haline getirilebileceği ve BM Güvenlik Konseyi'ni Türkiye aleyhine de çalıştıracak senaryolar üretebilecekleri unutulmamalıdır.

Türkiye, verilen sözlerin unutulması ve her defasında başka engellerin çıkarılması karşısında, AB'ye sunduğu askeri birlik, imkân ve kabiliyetlerini 2007 yılında tek taraflı bir kararla geri çekmiş ve AGSP ile ayrılık sinyallerini vermiştir. Bu konuda Türkiye'den diğer güçlü bir tepki de Aralık 2008 tarihinde Dışişleri Bakanlığında gelmiş ve AB ülkelerinin verdikleri sözlere uymalarını ve attıkları imzalara sadık kalmalarını belirten bir Türkiye mektubu yayımlanmıştır[7]. Türkiye'nin AGSP yapısından uzak tutulmasında AB ülkelerince birliğe üye olmaktan en uzak ülke olması algısının önemli olduğu değerlendirilmektedir[8]. NATO ve AB, Türkiye'ye, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ile ilgili konularda baskılarda bulunmaktadır. Rumlar, "Türkiye kendilerini tanımıyor ve NATO'ya girmelerine izin vermiyor" diye, NATO ile Avrupa Birliği arasındaki tüm işbirliğini veto etmiştir. Rumlar'ın, NATO ile AB arasındaki işbirliğinin esaslarını belirleyen Güvenlik Anlaşmasını veto etmeleri ile iki kurum arasındaki bilgi akışı durmuştur[9].

Sonuç:

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra dünya siyasetinde ve buna paralel olarak güvenlik politikalarında değişim olmuş, Türkiye'nin yakın coğrafyasındaki ülkeler ile ilişkileri, gelişen siyasi duruma bağlı olarak yeni bir mecrağa girmiştir. Türkiye, artık güvenliğini tamamen NATO çerçevesinde düşünmenin dışına çıkmıştır. Dünyadaki yeni gelişmeler, Türkiye'nin önüne, tarihi, kültürel ve soy bağlantıları ile yeni fırsatlar çıkarmıştır. Türkiye'nin NATO'yu dışlamadan ve Batı ile ilişkilerini kesmeden, menfaatlerini ve güvenliğini bu yeni sahalara da taşıması gerekmektedir. NATO eski NATO değildir, değişime uğramıştır, dönüşümü hep devam edeceğe benzemektedir. Yeni üyelerin katılımı ile ABD'nin kontrolü artmıştır. Ayrıca, yeni tehdit algılamaları ışığında oluşturulan stratejileri ile de alan dışına çıkmaya başlamış ve etki alanını bir noktada bütün dünya olarak algılamaya başlamıştır. Yapılan değerlendirmeler ışığında, 28 üye ülkenin tümü ele alındığında ortaya çıkan sonuç, "Ne NATO'suz, ne de NATO'yla" işlerin tam olarak yürüyebileceğidir.

26.04.2011

[1] NATO: North Atlantic Treaty Organization.

[2] HERD, Graeme P., John Kriendler, (2008), Understanding NATO in the 21 st Century Alliance Strategies, Security and Global Governance, Routledge, New York, p.121.

[3] Orta ve Doğu Avrupa'da, Orta Asya'da ve Kafkaslar'da ortaklar edinmek amacıyla oluşturulan Barış için Ortaklık (BİO) Projesi.

[4] HAMILTON Daniel S., (2004), Transatlantic Transformations: Equipping NATO for the 21st Century. Center for Transatlantic Relations, Johns Hopkins University, Washington D.C., p.106.

[5] SPIEGELEIRE, Stephan De, Rem Kortweg: Future NATOs, NATO Review, (Summer 2006), p.5.

[6] CODNER, Michael, (2003), Hanging Together: Military Interoperability in an Era of Technological Innovation, Royal United Services Institute for Defence Studies, London, p.14-15.

[7] MSB Vecdi GÖNÜL'ün konuşması, Türkiye NATO Asamblesi, Antalya Güvenlik Konferansı, (30-31 Ocak 2009).

[8] ERHAN: a.g.e., (2006), s.146.

[9] Hürriyet: NATO'da Yeni Kriz, (09 Nisan 2009).